

ČLANCI, FELJTONI I POLEMIKE JOSIPA BACHA

Branko Hećimović

Za razradbu teme *Članci, feljtoni i polemike Josipa Bacha* vrlo su poticajna dva podatka. Prvi – da je Josip Bach bio član Društva hrvatskih književnika, i drugi – da je Vinko Brešić pronašao i 1991. u *Forumu* objavio Bachovu *Autobiografiju*¹, ali da je nije potom i uvrstio u svoju glomaznu knjigu *Autobiografija hrvatskih pisaca*, u kojoj su od kazališnih ljudi, uvjetno rečeno, zastupljeni Josip Freudenreich i Nikola Andrić, čime je istodobno odredio i svoje stajalište prema Josipu Bachu kao piscu.

Nasuprot povijesnoj činjenici da je Bach, kao i mnogi drugi njegovi suvremenici, danas posve nepoznatih imena i književnih radova, članom Društva hrvatskih književnika postao mladenački preuzetno bez posljedičnog pokrića, ispunivši jednu od petsto pristupnica koje je privremeni odbor budućeg Društva početkom godine 1900., godine dakle kada je Društvo i utemeljeno, adresirao na petsto potencijalnih članova², može se navesti samo da se u leksikografskim jedinicama o njemu spominje uglavnom da je *napisao oko 50 članaka, većinom o aktualnim kazališnim*

---

¹ Josip Bach, »Autobiografija«. *Forum*, god. XXX, knj. LXII, br. 9–10, str. 508–513. Zagreb 1991.

² Vidi: Dubravko Jelčić, »Početak ljetopisa Društva hrvatskih književnika (danas: Društva književnika Hrvatske) 1900–1919«. »*Kronika*« *Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, br. 17, str. 6. Zagreb 1980.

temama i, eventualno, da se među njima ističe prikaz Krležinih »Legendi«, to jest članak kojim je inicirana, prema već ustaljenom mišljenju, polemika Bach – Krleža. Znatno više o toj polemici, ali ne i o Bachu kao autoru drugih i drukčijih tekstova, a i autoru s povremenim neskrivanim književnim pretenzijama, govori se, naravno, u jedinici o njemu i Krležinim polemikama u *Krležijani*.³

Pohranom Bachove ostavštine u Odsjeku za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU⁴, koja sadrži i dio autografa i otisaka njegovih članaka, feljtona i polemika, popraćenih deskriptivnim bibliografskim popisom što ga je sastavio Bachov sin, muzeolog dr. Ivan Bach, kao pojavom i dvoknjižnoga enciklopedijskog izdanja Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« *Bibliografija rasprava i članaka, Kazalište u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1826–1945*, I i II, Zagreb 2004., uvid, međutim, u spisateljsku djelatnost Josipa Bacha dobiva konkretnije obrise, iako ne i savršene. Jer se, a to je svakako nužno naglasiti, i ta dva bibliografska izvora podosta razlikuju i jer ni oni ne obuhvaćaju sve Bachove članke, feljtone i polemike. Bibliografski neregistrirana tako, primjerice, ako se i neobjavljena *Bibliografija Josipa Bacha* prihvati kao jedan od činjeničnih izvora, i dalje ostaju tri Bachova teksta iz njegove polemike sa skladateljem Antonom Dobronićem oko zamjene Dobronićeve scenske glazbe za Gundulićevu *Dubravku* Gotovčevom⁵, kao i tekst kojim se Bach 1932. uključuje u obnovljenu polemiku oko autorstva komedije *Ljubovnici* nepoznata pisca iz 17. stoljeća neodrživo pripisane Marinu Držiću.⁶

---

³ M. Šel. /Miroslav Šicel/, »BACH, Josip«. U: *Krležijana*, 1, A–LJ, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1993., str. 29/1; 30/1; Vel. V. /Velimir Visković/, *POLEMIKA*. U: *Krležijana*, 2, M–Ž. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Zagreb 1999., str. 193/1–194/2, 200/1, 200/2, 206/1, 210/1–2.

⁴ Vidi: Branko Hećimović, *Josip Bach: Moje kazališne uspomene. Bach i Krleža*. U: *Krležini dani u Osijeku 2003. Hrvatska dramska književnost i kazalište u svjetlu estetskih i povijesnih mjerila*. Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta, Zagreb; Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku; Filozofski fakultet, Osijek, Zagreb – Osijek 2004., str. 213–224.

⁵ Josip Bach, »Drama slobodarske himne. Odgovor Josipa Bacha A. Dobroniću«. *Slobodni glas*, br. 33, str. 3. Zagreb, 6. /?/ 3. 1929; »Drama slobodarske himne. Drugi odgovor A. Dobroniću«. *Slobodni glas*, br. 36, str. 3. Zagreb, 8. /?/ 3. 1929; »Drama slobodarske himne«. *Slobodni glas*, br. 38, str. 2. Zagreb, 12 /?/ 3. 1929.

⁶ Josip Bach, »Tko je autor komedije 'Ljubovnici'«? *Obzor*, Zagreb, 28. 6. 1932.

Zanimljivo je također da *Bibliografija Josipa Bacha*, koju je izradio dr. Ivan Bach polazeći od očevljeva arhiva i njegovih ispravaka, primjedbi, dopuna i razrješenja vlastitih pseudonima na marginama sačuvanih novinskih i časopisnih izrezaka, sadrži pedeset i tri jedinice te dopire, s iznimkom jednog nešto kasnije objavljenoga novinskog priloga, samo do Bachova članka »Najsmioniji dramski pjesnik«, što navodi na različite zaključke, a da upravo toga teksta, najznačajnijeg za Josipa Bacha, nema među trideset i tri autorske jedinice u spomenutoj *Bibliografiji* Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«, od kojih se čak dvadeset njih odnosi na članke, feljtone i polemike objelodanjene nakon njega.⁷

Bachovo »književnikovanje«, kako on sâm ironično zamjećuje u svojoj *Autobiografiji* pisanoj 1917., počinje već 1895., kada radi kao poštanski vježbenik i polazi u Glazbenom zavodu neku vrstu dramske škole koja prethodi Miletićevoj, i kada alegorijski parodira u svojem prvom objavljenom članku »Staro – novo kazalište« prijetecu glasinu da će Miletiću biti onemogućen nastavak intendantske reformatorske djelatnosti u novoj zgradi i da će se s novim intendantom vratiti i stari zabavljački repertoar bezvrijednih šala i burleski.⁸

No književne ambicije Josipa Bacha, koje se u prvom njegovu članku očituju u suzvučju književne forme i izričaja s aktualnom kazališnom tematikom, a još se izrazitije iskazuju potom u *Sličicama*, tipičnim proznim crticama u duhu i ruhu moderne, ubrzo jenjavaju pred njegovim ostrašćenim, profesionalnim uključivanjem u svakidašnju problematiku nacionalnog kazališta te se zamjetnije manifestiraju

---

⁷ Svoje članke, feljtone i polemike Bach objelodanjuje u dvadesetak publikacija (*Obzor*, *Agramer Zeitung*, *Život*, *Hrvatsko pravo*, *Narodne novine*, *Hrvatska*, *Pokret*, *Ustavnost*, *Savremenik*, *Kralj. zem. hrvat. kazalište u Zagrebu*, *Hrvat*, *Hrvatska njiva*, *Jugoslavenska njiva*, *Književni jug*, *Morgenblatt*, *Zagreber Tagblatt*, *15 dana*, *Slobodni glas*, *Hrvatska straža*, *Jutarnji list*, *Večer*) te ih potpisuje, osim imenom i prezimenom, i pseudonimima (Ruina iz kazališnog kluba, Vladimir, Kolomazalo i Pletijezik, Hodočastnik), inicijalima i pojedinim slovima sadržanim u njegovom prezimenu (B., a, -h). Neke tiskane radove nije uopće potpisao, ali svoje je autorstvo ubilježio na pohranjenim izscima iz novina, kao što je u pojedinim tekstovima napisanim u suradnji sa svojom suprugom, glumicom i književnicom Ninom Vavrom naznačio i što je napisala Vavra a što on. Sveukupno, Bach je, sudeći na temelju dva navedena bibliografska izvora, kao i sačuvanim novinskim izscima, od 1895. do 1933. objavio nešto više od sedamdeset tekstova, uračunavajući u taj zbroj i njegove govore i nekrologe tiskane zasebno ili unutar novinskih izvješća.

⁸ Ruina iz kazališnog kluba /Josip Bach/, »Staro – novo kazalište«, *Obzor*, Zagreb, 26. 7. 1895.

zapravo svega još jednom, kada se on 1914. oglašava kao književni kritičar pišući o genezi Nikolićeve Vjeručke, od njezine kultne pojave u prvoj pjesnikovoj zbirci stihova 1898. do ponovnog artikuliranja njezine sudbine u lirskoj noveli *Vjeručka. Posljednje poglavlje*, i uspoređujući finalni domašaj te Nikolićeve novotvorevine s Čehovljevim *Višnjikom* i Vojnovićevim *Sutonom*.⁹

Lišavajući se pod sve većom obuzetošću kazalištem mladenačkih književnih pobuda, Bach međutim nije imun na previranja i strujanja unutar hrvatske i europske književnosti, pogotovo kad dotiču njemu najbliži žanr, dramska djela, te se polemički okomljuje na Jovana Hranilovića, koji se, prema njemu, pobojao da će izlaženje *Života* ugroziti *Vijenac*, te je odlučio u *Vijencu* modernu literaturu poistovjetiti s modernističkom i predočiti je sa što više prijevoda pamfleta o njoj ili sa što više ekscerpta iz takvih pamfleta. Kako bi pak njegove zamjerke dobile na uvjerljivosti i vjerodostojnosti, Bach ironizira i osporava Hranilovićeve autoritete te zatim prenosi polemiku na *Obzorov* članak o secesionističkom kazalištu u Berlinu izrugujući se pripisivanju modernističke nastranosti dvjema komedijama njemačkog pisca Andreasa Gryphiusa iz 17. stoljeća koje se u tom kazalištu prikazuju.

Svojim člancima, feljtonima i polemikama Bach se oglašava na različite poticaje; izvještava, primjerice, o promašenom predavanju braće Gjuranec o reformi kazališta i najavljuje u suradnji s Ninom Vavrom ili sam predstojeće dramske, operne i operetne premijere, ili pak obrazlaže svoje procjene pojedinih dramskih djela i kritički dočekuje knjigu Nikole Milana Simeonovića *Začetak i razvitak hrvatskog kazališta*, zamjerajući autoru da ne poznaje radove Vladimira Mažuranića i Nikole Andrića kao ni drugu povijesnu građu. Popraćuje i jubileje, objavljuje nekrologe i piše putopisne komentare o bečkim, berlinskim i minhenskim kazalištima. Raspravljajući, nadalje, o kazališnom proračunu, aktualizira Miletićeva stajališta i pledira istodobno za to da se kazalištu prije svega osigura budućnost u umjetničkom i materijalnom pogledu i da se uspostavi čvrsta i stalna organizacija koja neće ovisiti o časovitom raspoloženju. Raspređa i o dramskom repertoaru od 1909. do 1917. godine, pedantno nižući imena autora i naslove izvođenih djela prema nacionalnoj ili stilskoj klasifikaciji te ojađeno piše o nedoličnom sprovodu, bez cvijeća i govora, operetnog tenora i glumca Zvonimira Freudenreicha.

---

⁹ Josip Bach, »'Vjeručka' Mihovila Nikolića«. *Narodne novine*, Zagreb, 16. 6. 1914.

No, koliko god Bach unosio sebe u ove i druge članke i feljtone, on se ipak najizravnije i najočitiije predstavlja i određuje u sveukupnosti svojih funkcija – kao redatelj, ravnatelj Drame i ravnatelj kazališne administracije, te ovlaštenu ili neovlaštenu obnašatelju dužnosti i izvršitelju poslova intendanta – u polemikama. U njima naime istupa autoritativno, u službi kazališta ili čak s pozicije – kazalište to sam ja, koja je u suglasju s njegovim vlastitim označavanjem svoje autokratske vladavine u kazalištu kao Bachove strahovlade. Poistovjećujući se s kazalištem i dočekujući sve što se negativno, prijeporno, upitno ili netočno pisalo o kazalištu, bilo da je riječ o repertoarnoj politici, sastavu ansambla ili financijskom stanju, kao atak na sebe, Bach je i brojne svoje tekstove, među kojima i neke već spominjane ali i nespominjane, polemički intonirao, kao na primjer napad na *Obzor* zbog pogrešnih podataka o Marcu Pragu, Sudermannu i D'Annunziju, ili ironični obračun s *Hrvatskim pravom* u kojem je autor poznate i u Zagrebu već igrane drame *Školnik Flachmann* Otto Ernest zamijenjen s dramaturgom romana Pierrea Louysa *Aphrodita* Ernestom Ottom, te se upustio i u više polemika. Polemizira tako neizravno i s Tresićem Pavičićem, a udruženo s Ninom Vavrom, i s dva anonimna kritičara koja su se obrušila na Adama Mandrovića prebacujući mu da je prestar za vođenje kazališta, te nesposoban i nemaran, i tvrdila da kazalište zapravo vode Nina Vavra, Josip Bach i Nikola Andrić. Polemizira zatim i s Andrićem, kada ovaj u *Hrvatskoj pozornici* predlaže da se angažiraju još dvije glumice i mnogo više izvode nova djela te smanji broj đачkih predstava, pozivajući se na iskustva iz prošlosti, pa i Andrićeva, te na primjere drugih nacionalnih kazališta i zaključuje da je uzrok kroničnom deficitu *upravo porazna indolencija boljih naših slojeva za finiju i klasičnu dramu*.¹⁰ Slijedi polemičko sučeljavanje i s nekim Asmodeusom, kratkotrajnim suradnikom *Jutarnjeg lista*, oko izvođenja Shakespeareove komedije *Ukročena goropad* u Deinhardsteinovoj preradbi, u kojem Bach, kao i u mnogim drugim svojim istupima, reagira kao praktičar objašnjavajući i opravdavajući i ono što se ne problematizira, neovisno o krajnjem umjetničkom rezultatu, pukim pragmatizmom.

Najznačajnija polemika koju je Bach ikada vodio i koja ga je obilježila i postala presudna za njega kao čovjeka i javnoga kulturnog, kazališnoga djelatnika, bila je svakako polemika s Krležom. Već ustaljeno i malone općeprihvaćeno mišljenje da

---

¹⁰ Josip Bach, »Hrvatska pozornica«. *Obzor*, Zagreb, 18. 1. 1910.

je ta polemika, koja je izazvala i još uvijek izaziva neovisno o svom vremenskom kontekstu uglavnom jednoznačno određivanje prema Bachu, inicirana Bachovim člankom »Najsmioniji dramski pjesnik«, nužno je, međutim, donekle revidirati i nadopuniti polazeći od Krležinih tekstova, od kritike o izvođenju Balzacova *Mercadeta* u zagrebačkom kazalištu i Krležine revitalizacije nesporazuma i sukoba sa svojim oponentom u »Slučaju direktora drame gospodina Bacha«, napisanog u doba njegova obračuna sa zagrebačkim kazališnim kritičarima, kao što je i na temelju prvih opservacija o sporu Bacha i Krleže pri čitanju autografa Bachovih kazališnih uspomena, nužno relativizirati i Krležinu subjektivnu interpretaciju toga spora.

Polemiku s Bachom započinje zapravo Krleža, kada pišući o reprizi *Mercadeta*, koja *ne spada baš među one slavne, apsolutno loše predstave našega teatra* nego je jedna *od onih relativno loših kraljevskih zemaljskih predstava našega teatra*, a donekle uopće i *nije predstava nego neko birokratsko uredovanje u kraljevskom zemaljskom zavodu za kazališne stvari – od sedam do deset navečer*, napada kazalište da se u njemu sve obratno igra, Maeterlinch u stilu naše idiotske scenske burleske, a naše domaće gluposti poput Shakespearea, i kada ironično primjećuje opisujući dalje apsolutno loše predstave našega teatra *da glumci ne samo da nisu upućeni u stvar nego da opet nisu naučili uloge te iskrivljuju i karikiraju i izobličuju scensku poemu i kolju autora, a sve su kulise poderane, prljave, pokidane i rasklimane*.¹¹

Podrugljivo pitajući tom prilikom glumce što im je, jer ne igraju nego demonstriraju, jesu li se posvađali s *bezglavom upravom*, Krleža navedenom sintagmom nedvojbeno aludira i na Bacha, premda mu još uvijek donosi svoje dramske tekstove i premda još uvijek usmeno i pismeno komunicira s njim!

Sukob između Bacha i Krleže buknuo je ipak istom nakon što je Bach objavio članak »Najsmioniji dramski pjesnik«, kako bi, prema nekim interpretima njihove polemike, u danima nezaustavljivoga Krležina stvaralačkog dokazivanja i njegova obračunavanja na liniji vlastitih teza iz *Hrvatske književne laži* s ustajalom nacionalnom umjetničkom tradicijom i njezinim reprezentantima, opravdao svoje

---

¹¹ Miroslav Krleža, »Mercadet«. *Juriš*, br. 1, str. 15–21. Zagreb 1919. Isto: Miroslav Krleža, *Eseji i članci*, knj. 2. *Sabrana djela Miroslava Krleže*. Oslobođenje, Sarajevo i Mladost, Zagreb, Sarajevo 1977., str. 323–330.

odbijanje Krležinih drama i ujedno odao priznanje njegovoj dramsko-pjesničkoj fantastiji. Tada naime Krleža, našavši se sučeljen s Bachovim odbijanjem svojih dramskih tekstova i s Bachovim pohvalama, ali i s njegovim obrazloženjem da je današnja *pozornica sa svojom zamjetnom vještinom, do koje su je doveli u najnovije doba Craigh, Reinhardt i Stanislavski /.../ odviše primitivna, a da joj je i približno moguća izvedba djela poput Krležinih aktovki*¹², prvo nekontrolirano protestira za vrijeme predstave, kako će naknadno nastojati protumačiti svoj eksces u »Slučaju direktora drame gospodina Josipa Bacha«, protiv vulgarnosti izvođenih aktovki Petra Petrovića Pecije i demonstrativno odlazi iz kazališta, a potom upućuje pismo Bachu da se na spomenutoj predstavi uvjerio da je njegov *Michelangelo Buonarotti* doista *neizvediv* u Bachovu kazalištu. Na to mu Bach odgovara sarkastično primjećujući da je *Krleža isto toliko velik književnik koliko i komedijant*, da ako je kazalište na fašnik oskvrnulo pozornicu, da će je s Krležom na blagdan nanovo posvetiti. Razljućeni Krleža nakon toga krajnje uvredljivo otpisuje Bachu i tekstem »Gospodin Bach«, u kojem iznosi subjektivnu genezu svoje dotadašnje komunikacije s Bachom, rasplamsava polemiku.

Tijekom daljeg razvoja polemike do punog izražaja, prema Stanku Lasiću, dolaze temeljne strukturalne odrednice Krležine polemičke svijesti, koje bi se sažeto moglo parafrazirati i svesti na bitne značajke – polemika nije razgovor nego rat, napad, i protivnika treba dotući i pobijediti; u polemici postoje dva antitetička protivnika i dvije nepomirljive istine te se ne može biti u polemici i iznad nje; najjače je oružje u polemici humor, ironično ruganje i sarkastična persiflaža, a cilj joj je protivnika učiniti smiješnim i glupim, ništetnim; apsolutna pobjeda u polemici sadržana je u samonegaciji koja pobjedu pretvara u poraz koji će tek biti prava pobjeda i – nema istine, ali osobna istina može postati istinom ako se krene prema maksimalnom otvaranju svoga bića i bude se iskren.

Takvom beskompromisno strukturiranom sustavu Krležinih polemika Bach se isprva uljudno suprotstavlja demantijem Krležinih tvrdnji i navođenjem svojih istina i pogleda, a zatim, već u drugom tekstu, u polemičkom istupu »Krležina ofenziva na Krpanovoj kobili«, objašnjava svoje nazore o vođenju teatra umijećem balansirana između različitih interesa te iz samoobrambenog razlaganja prelazi u

---

¹² Josip Bach, »Najsmioniji dramski pjesnik«. *Obzor*, br. 19, str. 1. Zagreb, 24. 1. 1919.

napad i optužuje Krležu zbog slavljenja baruna Konrada. Odgovarajući na sljedeći Krležin tekst »'Autatofil' gospodin Bach«, Bach ponovno čini polemičku pogrešku i opravdava sebe i vlastitu repertoarnu politiku, ali ne odustaje ni od teme o barunu Konradu, proširujući je tvrdnjom da je Krleža svoju *nedvoumnu persiflažu*, kako ju je sam okvalificirao, tiskao u »Obzoru« *uz preporuke vojničkih vlasti*. Odgovarajući potom na novi Krležin polemički istup, ali istodobno i na polemički napad Ljube Babića, Bach predočuje kazališno-reformatorske ideje svojih oponenta i postavlja pitanje zašto se nisu upustili u osnivanje avangardističkog kazališta kao što su berlinski Freie Bühne i pariški Theatre libre, te se opet vraća Krležinu članku o barunu Konradu i spominje da ga je dao na čitanje nepristranim ljudima i da nitko od njih nije u njemu prepoznao neku persiflažu. Kao što zatajuje veličanje baruna Konrada, Krleža zatajuje, prema posljednjem Bachovu tekstu u njihovoj polemici, i Lenjina, kojem je posvetio *Cristovala Colona* u rukopisu, a kad ga je tiskao, izostavio je posvetu.

Krleža neće odgovoriti Bachu jer je njegov *Plamen* zabranjen, a on sam je kažnjen izgonom iz Zagreba; neće ni tužiti Bacha časnom sudu Društva hrvatskih književnika, kako mu ovaj predlaže u završnom akordu polemike. No neće niti zaboraviti da je dužan odgovoriti na nekoliko Bachovih polemičkih žalaca kojima je ozbiljno ugrožen njegov moralni status. Godine 1924. objavit će stoga »Napomenu o Kristovalu Kolonu«, u kojoj će objasniti izostavljanje prvobitne posvete ove drame Lenjinu, a u *Mojem obračunu s njima*, 1932., pretiskati će s opširnim komentarom i svoj inkriminirani novinski članak o barunu Konradu zbog kojeg ga je u međuvremenu optužujući prozvao i Ante Kovač – Pffikus. Svoju pak konfrontaciju i polemiku s Bachom rekapitulirat će napokon u »Slučaju direktora drame gospodina Bacha«, kojim će, kako se to može protumačiti primjenjujući Lasićevu strukturalnu analizu njegovih polemika¹³, vlastitu, prisilnu samonegaciju, odnosno prekid polemike s Bachom u fazi svoje polemičke nadmoćnosti nadomak pobjede, iz prividnoga osobnog poraza prouzročena zabranom *Plamena* i izgonom iz Zagreba pretvoriti u definitivnu pobjedu.

U svojim tekstovima u polemici Bach se uglavnom prilagođavao iniciranim pitanjima i temama upuštajući se u njihova razložna, gotovo administrativna

---

¹³ Stanko Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914–1924)*. Globus, Zagreb – Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Zagreb 1987., str. 352–353.

objašnjavanja bez napadačkih pretenzija, te nije težio tomu da pošto-poto dokaže kako je njegova istina jedina prava, održiva istina. Posljedice ove polemike s Krležom u kojoj ga je Krleža nadglasao svojom vehementnošću i voljom za beskompromisnim, totalnim polemičkim nadvladavanjem u ime svojih svjetonazora ali i svojega književnog stvaranja, pratile su i pritiskale Bacha do smrti. No krajnji ishod ove Bachove polemike s Krležom za neke je njezine interprete ipak ostao djelomice do danas neizvjestan i upitan, pa tako i za Lasića:

U svim velikim polemičkim okršajima – od ovoga s Bachom preko Mog obračuna s njima (1932) do Dijalektičkog antibarbarusa (1939) – stalno nalazimo jednu te istu volju. Volju koja želi pobijediti i volju koja želi da sve napusti i preda se svojoj beskonačnosti. Krležina nas isključivost (ta žeđ za monopolom) odbija. Ali, u tom samouvjerenom glasu vibrira neka bol, odsutnost, priznanje slabosti i mi smo privučeni tim istim glasom što nas je maloprije odbio. Zato nas Krležine polemike nerviraju. Mi ne znamo kako da se ponašamo – Krležina nas pretenzija na potpunu istinu smeta, njegova nas bolna iskrenost privlači. Evo, Bach nije ono na što ga Krleža želi svesti: on u mnogome ima pravo – i u pogledu repertoarne politike, i u pogledu Krležinih Legendi, i u pogledu svog »antantofilstva«, pa, čak bih rekao, i u pogledu onog »stavljanja pozornice na raspolaganje« Krleži i Babiću. Krleža nas želi uvjeriti da je Bach glupan i lažac, a nas to smeta jer znamo i vidimo da Bach to nije. Krležina gruba i sebična samovolja vodi nas na Bachovu stranu. Međutim, istovremeno, mi osjećamo da on u potpunosti ima pravo, jer to što Krleža govori, govori jedan dugo ponižavani mladić koji je teško podnosio Bachovo nonšalantno ponašanje u vrijeme kad je za Krležu prodor u HNK bilo pitanje života ili smrti. Mi smo na strani Krležinoj, jer je njegov glas i sada tužno iskren i jer u njegovom obrazlaganju osjećamo strast, bijes i očaj, a ne samo nizanje elegantnih argumenata. A zatim se, opet, suprotstavljamo tom našem nagnuću, zazvoni ponovno jedan nemogući zvuk u ovoj odbojnoj Krležinoj težnji k totalnoj diskvalifikaciji sugovornika. I tako se spirala, u koju smo ušli, nastavlja bez kraja i konca.¹⁴

Premda se o polemici Bach – Krleža mnogo pisalo i još više je se spominjalo, njezina problematika nije ipak, kako pokazuje studija Nikole Batušića *Skroviti re-*

---

¹⁴ Stanko Lasić, isto, str. 353–354.

*redatelj Krležina dramoleta U predvečerje*¹⁵, dokraja iscrpljena. Osvježavajući naime sjećanja na nekoliko puta izraženu Krležinu želju da režira svoja dramska djela i bude čak kazališni redatelj, Nikola se Batušić upustio u složenu ekspertizu osebujne scenske poetike njegova dramoleta *U predvečerje* otkrivajući *detekcijom izrazito inscenatorskih (dakle redateljsko-scenografskih) obilježja njegovih didaskalija* skrovitog i malo poznatog Krležu. Sustavno razlažući kako Krleža kao pisac-redatelj ostvaruje svoju inscenatorsku viziju od konstruiranja multimedijškoga scenskog prostora sobe s glasovinom u dvostrukoj funkciji, u funkciji sredstava za reprodukciju zvuka i u funkciji doskočenog prizorišta Nečastivog, te s prizemnim prozorom i glasovima, koji dopiru izvana i naznačuju urbanu i sociološku lokaciju sobe, pa sve do finala, kada se nakon niza mijena i priviđanja ponovno uspostavlja scenski prostor s početka drame te se kroz prozorsko staklo vidi Čovek koji odlazi i čuje se kako je puknula žica u glasoviru, Batušić s pravom zaključuje da takvu inscenatorsku viziju 1915. nije moglo prihvatiti zagrebačko kazalište, a niti Bach kao dramaturg i redatelj jer sličnih ekspresionističkih scena on nije mogao nigdje vidjeti, pa je stoga donekle i točna *Bachova konstatacija (Obzor, 1919) kako je mašta možda najprikladnija pozornica za našega najsmionijeg dramskog pjesnika*. A možda čak i Krleža, kao što to na kraju svojeg scenski-prostornog čitanja njegova dramoleta *U predvečerje* pretpostavlja autor razmatrane ekspertize obnavljajući i proširujući stare i nove dileme i diskurse, *nije morao ostati tek skrovitim redateljem vlastitih dramskih prvijenaca*.

Batušićevu postavku, koja se odnosi na Bacha i njegove mogućnosti odnosno nemogućnosti da prihvati takve inscenatorske vizije kakve sadrži Krležin dramolet, potvrđuje unekoliko i uvid u Bachove članke, feljtone i polemike u kojima on vrlo rijetko, kao na primjer kad opisuje inscenacije i reljefnu pozornicu te Reinhardtove predstave u minhenskom Künstlertheater, oslobođeno i analitički progovara o režijama i izvedbama kao kazališni kreator, bivši glumac i dugogodišnji redatelj.

Nedugo nakon polemike s Krležom, Bach tiska članak »Nekoliko priloga iz povijesti Hrvatskog Kazališta« posvećen Josipu Kosoru, u kojem definira i

---

¹⁵ Nikola Batušić, »Skroviti redatelj Krležina dramoleta U predvečerje«. U: Nikola Batušić / Zoran Kravar / Viktor Žmegač, *Književni protusvjetovi. Poglavlje iz hrvatske moderne*. Matica hrvatska, Zagreb MMI, str. 113–119.

primjerima upotpunjuje svoja načela o vlastitim upravljanju kazalištem te kaže: *Zahvalan sam vjkada svim napadačima, kad se osvrću na ono razdoblje kazališta, koje sâm zovem »Bachovom strahovladom«, jer sâm ne obazirući se nikad ni na koga i ne popuštajući ni u kojem pogledu, provodio sve ono, što je bilo potrebno, da se održi hrvatsko kazalište.*¹⁶ Posvetom adresiran na Kosora, ovaj se članak međutim doživljava i kao refren Bachovih ključnih teza u polemici s Krležom upućen i Krleži.

U međuvremenu Bach je ušao i u polemiku s Albinijem oko njegove ideje o osnivanju *Kazališta vedre umjetnosti* jer strahuje, iako se slaže s Albinijevim naumom, da bi takvo kazalište iz repertoara nacionalnog teatra preuzelo upravo ona zabavna ostvarenja koja donose novčanu dobit.

Bach će se i u sljedećim godinama, tijekom trećeg i početkom četvrtog desetljeća, javljati na stranicama mnogih publikacija te će i dalje objavljivati priloge iz povijesti hrvatskog kazališta u kojima pretežno komentira primjere iz svoje suradnje s hrvatskim piscima, a tiskat će i anegdote tekstove iz kazališne prakse, kao i prikaz *Prigorske svadbe* Stjepana Novosela u izvođenju remetskih seljaka. I nadalje će, također, voditi i polemike te će osim već spomenute sa skladateljem Antunom Dobronićem i oko autorstva *Ljubovnika* zapodjenuti i polemiku s Aleksandrom Aranickim oko zagrebačkih kinematografa i kazališta, a nerijetko će se oglašavati i u intervjuima i razgovorima o aktualnoj kazališnoj problematici.

Sumirajući dojmove i spoznaje o člancima, feljtonima i polemikama, koje je Bach objavljivao od svojih mladenačkih dana pa sve do drugoga ponovnog obnašanja dužnosti ravnatelja drame, može se bez sustezanja reći da je o scenskoj umjetnosti, o režiji, glumi i scenografiji, pisao uglavnom prigodno i pojednostavnjeno, bez teorijskih pretenzija i argumentacije, a da je već o dramskoj književnosti, pogotovo hrvatskoj i njemačkoj, pokazao mnogo veću obaviještenost.

Svoju pozornost usredotočio je pretežno na pragmatičnu problematiku, na repertoar i publiku te na financiranje, organizaciju i funkcioniranje kazališta. Pritom je bio, kao i u svojem radu u kazalištu, privržen funkcionalnom utilitarizmu jer mu je glavno uvijek bilo da kazalište postoji i djeluje. A da je taj funkcionalni utilitarizam bio nerijetko i povijesno posve opravdan, o čemu i sâm svjedoči u

---

¹⁶ Josip Bach, »Nekoliko priloga iz povijesti Hrvatskog Kazališta (Posvećeno g. Josipu Bachu)«. *Novosti*, Zagreb, 10. 6. 1920.

tekstu »Nekoliko novih priloga povijesti Hrvatskog Kazališta«¹⁷ dokazuje njegov i Albinijev otpor planiranom zatvaranju zagrebačkog kazališta na početku ratne sezone 1914./1915., kada su zatvoreni Hofburgtheater i Magyar Kiraly opera u Budimpešti, a zagrebačko je kazalište nastavilo djelovati u mizernim materijalnim uvjetima, ali ipak je i dalje djelovalo i davalo predstave.

Upravo zanemareni povijesni detalji kao što je ovaj, a da se i ne govori o nekim drugim Bachovim dometima, poput polemike s Krležom, instaliraju i potvrđuju Bachove članke, feljtone i polemike kao zapostavljenu ali vrijednu građu za nacionalnu kazališnu povijest i svjedoče o njegovu nezaobilaznu udjelu u toj povijesti.

ARTICLES, FEUILLETONS AND POLEMICS BY JOSIP BACH

S u m m a r y

The paper discusses articles, feuilletons and polemics by Josip Bach (1874-1935), a stage director, Director of Drama and theatre administration manager in the Croatian National Theatre in Zagreb. Published between 1895 and 1933 in about twenty publications, Bach's papers were written mainly as a result of impulses from everyday theatre life and their responses in various journals, and are renowned for their polemical nature, underlined by Bach's autocratic position in the theatre. Important part of the paper is dedicated to the polemics between Josip Bach and Miroslav Krleža.

---

¹⁷ Josip Bach, »Nekoliko novih priloga iz povijesti Hrvatskog Kazališta«. *Novosti*, Zagreb, 29. 6. 1920.